

НАСТАВНО-НАУЧНОМ ВЕЋУ

Предмет: Реферат о урађеној докторској дисертацији кандидаткиње мр Драгане Ћоровић, дипл. инж. арх.

Одлуком Наставно-научног већа Факултета бр. 01-815/2-7.8 од 15. јуна 2015. године, именовани смо за чланове Комисије за преглед, оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Драгане Ћоровић, дипл. инж. арх., под насловом

**БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ: ТРАНСФОРМАЦИЈА
УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА**

После прегледа достављене Дисертације и других пратећих материјала и разговора са кандидаткињом, Комисија је сачинила следећи

РЕФЕРАТ

1. УВОД

1.1. Хронологија одобравања и израде дисертације

Мр Драгана Ћоровић, дипл. инж. арх. одбранила је магистарски рад, „Примена концепта вртног града у Београду у периоду између два светска рата”, 5. децембра 2008, на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету (ментор: др Љиљана Благојевић, ванредни професор).

На основу члана 99. Статута Архитектонског факултета у Београду („Сл. билтен АФ”, бр. 80/08 и 84/10), а у вези са чланом 28. Правилника о докторским студијама Архитектонског факултета у Београду („Сл. билтен АФ”, бр. 81/08) и Одлуком Већа докторских студија од 9. децембра 2010, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 13. децембра 2010, донело Одлуку бр. 01-2841/2-2.5. којом је образована Комисија за оцену испуњености услова кандидаткиње мр Драгане Ћоровић, дипл. инж. арх., и теме докторске дисертације, под насловом: „БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ: ТРАНСФОРМАЦИЈА УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА”, у саставу:

- др Љиљана Благојевић, ванредни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета
- др Владан Ћокић, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета,
- Михаило Тимотијевић, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета,
- др Сретен Вујовић, редовни професор Универзитета у Београду – Филозофског факултета.

На основу члана 32 [с2] Закона о високом образовању („Сл. гласник РС”, бр. 76/05, 100/07

– аутентичн

Архитектонског факултета у Београду („Сл. билтен АФ”, бр. 80/08), и сагласности Већа научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду од 22. марта 2011, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној 4. априла 2011, донело Одлуку бр. 01-542/2-5.3. којом се одобрава мр Драгани Ђоровић, дипл. инж. арх., рад на теми докторске дисертације: „БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ: ТРАНСФОРМАЦИЈА УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА”, и за ментора се именује др Љиљана Благојевић, ванредни професор.

Докторску дисертацију кандидаткиња је, уз сагласност ментора др Љиљане Благојевић, ванредног професора, предала Већу докторских студија Архитектонског факултета у Београду, 3. јуна 2015. године.

На основу члана 32. [с2] Самосталног члана Закона о изменама и допунама Закона о високом образовању („Сл. гласник РС”, бр. 76/05, 100/07

– аутентичн

97/08, 44/10, 93/12, 89/13 и 99/14), члана 38. Статута Архитектонског факултета у Београду („Сл. билтен АФ”, бр. 80/08, 84/10, 88/12, 89/12

– пречишћ ен

Одлуке Већа докторских студија Факултета од 08. јуна 2015. године, Наставно-научно веће Факултета је, на седници одржаној дана 15. јуна 2015. године, донело одлуку број 01-815/2-7.8 да се образује Комисија за оцену и одбрану докторске дисертације кандидаткиње мр Драгане Ђоровић, дипл. инж. арх., под насловом: „БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ: ТРАНСФОРМАЦИЈА УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА” у саставу:

- др Владан Ђокић, редовни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета, председник Комисије,
- др Љиљана Благојевић, ванредни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета, ментор и члан Комисије, и
- др Сретен Вујовић, редовни професор у пензији Универзитета у Београду – Филозофског факултета, члан Комисије.

1.2. Научна област дисертације

Докторска дисертација припада научном пољу *Друштвено-хуманистичке науке*, научној области *Архитектура* и ужој научној области *Историја, теорија и естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа*, за коју је матичан Архитектонски факултет у Београду.

Ментор дисертације је др Љиљана Благојевић, ванредни професор Универзитета у Београду – Архитектонског факултета. Компетенције ментора за вођење докторске дисертације одређују референце наведене у наставку:¹

1	Blagojević, Lj. (2014) Chapter 15. Novi Beograd: Reinventing Utopia, in: <i>Urban Revolution Now: Henri Lefebvre in Social Research and Architecture</i> . Edited by Łukasz Stanek, Christian Schmid and Ákos Moravánszky. Farnham, London: Ashgate, pp. 301-318. ISBN: 978-1-4094-4293-6 (hbk), 978-1-4094-4292-9 (pbk)	M13
---	--	-----

¹ НАПОМЕНА: Научни часописи индексирани на листи *Thomson Reuters A&HCI – Arts&Humanities Citation Index* нису рангирани и немају импакт фактор

2	Blagojević, Lj. (2009) La regolazione urbana di Belgrado nel 1867: traccia contro cancellazione, in M. Dogo e A. Pitassio, a cura di, <i>Città dei Balcani, città d'Europa. Studi sullo sviluppo urbano delle capitali post-Ottomane, 1830-1923</i> , Lecce: Argo Editrice, 161-179. ISBN 978-88-8234-109-1	M13
3	Blagojević, Lj. (2013) The post-modernist turn and spectres of criticality in post-socialist architecture: 'one:table' at the Venice Biennale 2012, <i>The Journal of Architecture</i> , 18 (6), 761-780. ISSN 1360-2365 (Print), 1466-4410 (Online) DOI: 10.1080/13602365.2013.857707 Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index ® [A&HCI®] and Web of Science	M 21-23
4	Blagojević, Lj. i Vukićević, B. (2013) Hotel Ko-op u Ulcinju arhitekata Hinka Bauera i Marijana Haberlea, <i>Prostor</i> , vol. 21, 1 [45], 14-25. ISSN 1330-0652 UDK 72.036:728(497.16 Ulcinj)"19" Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index ® [A&HCI®] and Web of Science	M 21-23
5	Blagojević, Lj. and Milinković, M. (2013) Beauty of Production: Module and Its Social Significance, <i>arq: Architectural Research Quarterly</i> , 17 (3-4), 253-268. ISSN: 1359-1355 EISSN: 1474-0516 Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index ® [A&HCI®] and Web of Science	M 21-23
6	Kušić, A. and Blagojević, Lj. (2013) Patterns of Everyday Spatiality: Belgrade in the 1980s and its Post-Socialist Outcome, <i>Český lid: Etnologický časopis</i> , 100 (3): 281-303. ISSN 0009-0794 Thomson Reuters Social Sciences Citation Index ® [SSCI®] and Web of Science (IF 0.094) Rank 79/83	M23
7	Ćorović, D. and Blagojević, Lj. (2012) Water, Society and Urbanization in the 19th Century Belgrade: Lessons for Adaptation to the Climate Change, <i>Spatium International Review</i> , no. 28, pp. 53-59. ISSN 1450-569X DOI : 10.2298/SPAT1228053C Категоризација домаћних научних часописа за саобраћај, урбанизам и грађевинарство, 2012	M24
8	Blagojević, Lj. (2012) The Residence as a Decisive Factor: Modern Housing in the Central Zone of New Belgrade, <i>Architektúra & urbanizmus: journal of architectural and town-planning theory</i> , vol. 46, no. 3-4, 228-249. ISSN 0044-8680 SCOPUS Elsevier Bibliographic Database	M24
9	Blagojević, Lj. (2012) Henri Lefebvre on Space: Architecture, Urban Research, and the Production of Theory (Book Review), <i>The Journal of Architecture</i> , 17 (5), 807-812. ISSN 1360-2365 (Print), 1466-4410 (Online) DOI:10.1080/13602365.2012.724881 Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index ® [A&HCI®] and Web of Science	M 25-26
10	Blagojević, Lj. (2015) Book, exhibition and film reviews: Designing Tito's Capital: Urban Planning, Modernism, and Socialism. By Brigitte Le Normand, <i>The Journal of Architecture</i> , vol. 20, no. 2, 355-359. ISSN 1360-2365 (Print), 1466-4410 (Online) Thomson Reuters Arts and Humanities Citation Index ® [A&HCI®] and Web of Science	M 25-26

1.3. Биографски подаци о кандидаткињи

Драгана Т. Ћоровић рођена је 1964. у Београду где је завршила основну школу и Математичку гимназију. На Универзитету у Београду дипломирала је 1992. године, с просечном оценом 8,43 (осам и 43/100) и оценом 10 (десет) на дипломском испиту (ментор Светислав Личина, редовни професор). У школској 1992-93. волонтирала је на Архитектонском факултету у Београду. Од 1993. до 2000. радила је у више пројектних бироа у Београду, као пројектант-сарадник и одговорни пројектант. Стручни испит положила је 1995, а лиценцу одговорног пројектанта Инжењерске коморе Србије, добила је 2003. У школској 2000-01. радила је на Архитектонском факултету у Београду као лице обдарено за научно-истраживачки рад. Од 2001. до 2015. била је запослена на Архитектонском факултету у Београду, на Катедри за историју и теорију архитектуре и уметности, и на Департману за архитектуру, као асистент-приправник и као асистент, на више редовних и изборних предмета. Завршила је Последипломске студије Архитектонског факултета у Београду: Историја и развој теорија архитектуре. Магистрирала је на Архитектонском факултету у Београду, 2008. године, и добила је награду „Милорад Мацура”, Института за архитектуру и урбанизам Србије, за најбољи одбрањени магистарски рад на Архитектонском факултету у Београду, у тој школској години. Објавила је научну монографију националног значаја под насловом *Вртни град у Београду* (Београд: Задужбина Андрејевић, 2009). Исте године, одржала је у коауторству са мр Дејаном Скочајићем, дипл. инж. пејз. арх., асистентом Универзитета у Београду – Шумарског факултета, циклус јавних предавања у Задужбини Илије М. Коларца: „Вртна уметност и архитектура: од Албертија до Ле Нотра”. У периоду 2011-15, била је учесник Научно-истраживачког пројекта Министарства за науку и технолошки развој Републике Србије „Истраживање климатских промена и њиховог утицаја на животну средину: праћење утицаја, адаптација и ублажавање”. Објавила је више поглавља у научним књигама и чланака у референтним часописима од националног и међународног значаја.

– Архитект

2. ОПИС ДИСЕРТАЦИЈЕ

2.1. Садржај дисертације

Докторска дисертација кандидаткиње мр Драгане Т. Ћоровић има укупно 430 страница, у којима: 96099 речи, 981 напомену, 58 илустрација, 11 карата и планова 5 дијаграма, 29 табела, 14 табли са схемама трансформације урбаног пејзажа Београда, 1 дијаграмску схему, синтетни упоредни дијаграм приказа историјских догађаја и трансформације урбаног пејзажа Београда 1789-1914. Докторска дисертација има три дела: Увод, Приказ и интерпретација резултата истраживања трансформације урбаног пејзажа Београда и Закључак, и у њима девет глава, с укупно 47 поглавља, прегледно систематизованих у Садржају, који наводимо у наставку:

Резиме: <i>Београд као европски град у деветнаестом веку: трансформација урбаног пејзажа</i>	i
Summary in English: <i>Belgrade as a European City in the Nineteenth Century: Urban Landscape Transformation</i>	vii
Предговор	xii
Изјаве захвалности	xiv
Скраћенице	xix
Списак дијаграма и табела	xx
Списак и порекло илустрација	xxi
Списак прилога	xxiii

I - УВОД: ОБРАЗЛОЖЕЊЕ ТЕМЕ И ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА

<u>1. УВОДНЕ НАПОМЕНЕ О ТЕМИ ИСТРАЖИВАЊА</u>	1
1.1. Образложење теме истраживања и поставка почетних хипотеза	3
1.1.1. Проблем и предмет истраживања	3
1.1.2. Хипотезе истраживања, и циљ и задаци истраживања	14
1.2. Образложење теоријско-методолошког приступа теми истраживања	18
1.2.1. Теоријско-методолошка поставка, научна оправданост и очекивани резултати истраживања	18
1.2.2. Структура дисертације	25
1.2.3. Информације о стању истраживања теме дисертације	28
<u>2. ТЕОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА</u>	33
2.1. Теоријске поставке истраживања	34
2.1.1. Пејзаж и животно окружење појмова	– мџ ус 34
2.1.2. Дискурс истраживања (урбаног) пејзажа у двадесетом веку	42
2.2. Појмовник теоријских термина	47
2.2.1. Пејзаж	– напомене о теориј 47
2.2.2. Културни пејзаж	49
2.2.3. Архетипови пејзажа	51
2.2.5. Дихотомије у пејзажу	54
2.2.4. Границе и ивице пејзажа, и његово сагледавање	58
2.2.6. Дефиниција урбаног пејзажа у дисертацији	62

II - ПРИКАЗ И ИНТЕРПРЕТАЦИЈА РЕЗУЛТАТА ИСТРАЖИВАЊА

ТРАНСФОРМАЦИЈЕ УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА БЕОГРАДА

<u>3. ИСТОРИЈСКИ ОКВИР ИСТРАЖИВАЊА</u>	65
3.1. Геокултуролошки оквир истраживања	66
3.1.1. Београд као гранични град: <i>limes</i> и политички пејзаж	67
3.1.2. Београд у Отоманском царству: култура граница	70
3.2. Контекст трансформације урбаног пејзажа Београда	75
3.2.1. Београд у Европској Турској	75
3.2.2. Антагонизми у београдском пејзажу	80
3.2.3. Београд као отомански град	87
3.2.4. Почетна тачка у трансформацији урбаног пејзажа Београда	90
<u>4. ГРАНИЦЕ ГРАДА</u>	95
4.1. Град, границе и пејзаж	97
4.1.1. Град на граници у деветнаестом веку	97
4.1.2. Границе града: од Шанца до рејона	101
4.2. Границе у граду	106
4.2.1. Границе градског атара	106
4.2.2. Унутрашње градске границе	107
<u>5. БЕОГРАД У ПРИРОДИ</u>	110
5.1. Околина Београда: познавање	112
5.1.1. Околина Београда: културни пејзаж у простору циркулације	112
5.1.2. (У)познавање предела залеђа	– факто 119
5.2. Околина Београда: трансформација	125
5.2.1. Околина Београда: Топчидер	125
5.2.2. Истакнута тачка београдског пејзажа: Авала	128
5.2.3. Технологија у пределу и производња пејзажа: европска искуства	132
<u>6. ПРИРОДА У БЕОГРАДУ</u>	137
6.1. Зелена инфраструктура Београда	139
6.1.1. Отоманске баште у новом пејзажу	139
6.1.2. Калемегдан, Карађорђево парко и јавно зеленило	143
6.2. Вода у Београду	150
6.2.1. Потоци и ђеризи: стари системи водовода	151
6.2.2. Живот с водом: јавне чесме и сакације	153
<u>7. ИЗГРАЂЕНА СРЕДИНА</u>	156

7.1. Урбана регулација Београда у деветнаестом веку	158
7.1.1. Однос према земљишту у новом друштвеном оквиру	158
7.1.2. Регулациони план историјског језгра Београда, 1867, у европском контексту и београдском оквиру	168
7.1.3. О имплементацији плана регулације Београда, 1885-1912.	180
7.2. Модерни инфраструктурни системи	187
7.2.1. Модерни водовод	187
7.2.2. Модерни канализациони систем	194
7.2.3. Електрична централа и градска расвета	198
7.2.4. Јавни градски саобраћај и улична мрежа	203
<u>8. БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ</u>	208
8.1. Стварање и деловање архитектонско-инжењерске струке	211
8.1.1. Образовање за архитектонску и инжењерску струку	211
8.1.2. Европска искуства државних стипендиста	215
8.1.3. Друштвени контекст архитектонско-инжењерске професије	220
8.2. Успостављање хигијенско-санитарних стандарда у Београду	231
8.1.1. Стамбена беда и јавна брига о здрављу	231
8.2.3. Визија новог града: случај <i>Дунавског краја</i>	241
<u>9. ЗАКЉУЧНЕ НАПОМЕНЕ</u>	249
9.1. Београд између отоманског, европског средњовековног и модерног капиталистичког града	250
9.1.1. Београдска тврђава као циновски објекат предела	250
9.1.2. Значај Тврђаве у пределу: антагонизам и парадокс	253
9.1.3. Трансформација урбаног пејзажа Београда у деветнаестом веку: отварање истраживачких питања	257
Напомене уз текст	260
Библиографија (извори и литература)	314
Илустрације	354
<i>Appendix 1</i> – Карте и планови	404
<i>Appendix 2</i> – Схеме трансформације урбаног пејзажа Београда	415
<i>Appendix 3</i> – Временска линија: трансформација урбаног пејзажа Београда	429
Биографија аутора	430
Изјава о ауторству	
Изјава о истоветности штампане и електронске верзије докторског рада	
Изјава о коришћењу	

2.2. Кратак приказ појединачних поглавља

Дисертацију отвара *Увод: образложење теме и теоријски оквир истраживања*, који садржи две главе. Прва глава, **Уводне напомене о теми истраживања**, састоји се од два поглавља: Образложење теме истраживања и поставка почетних хипотеза и Образложење теоријско методолошког приступа теми истраживања, у којима се дефинишу основне поставке истраживања у дисертацији. Сажето се образлаже проблем и предмет истраживања, кључни теоријски појмови, приступ и начин извођења истраживања, систематизације и класификације литературе. Поставља се систем хипотеза и формулишу истраживачки циљеви, образлаже научна оправданост дисертације и наводе очекивани резултати истраживања, структура дисертације и информације о стању истраживања теме, у којима се прегледно анализирају претходна истраживања која су у корелацији, у различитим аспектима, с темом дисертације.

У другој глави, **Теоријски оквир истраживања**, структурирани су главни теоријски појмови на којима се истраживање заснива. У првом поглављу, под називом Теоријске поставке истраживања, образложене су основне поставке токова проучавања пејзажа, нарочито почетни период стварања и сагледавања пејзажа на основама научних и филозофских парадигми краја осамнаестог и почетка деветнаестог века и дат је приказ главних токова у истраживању пејзажа током двадесетог века, са акцентом на проучавање пејзажа у оквиру области архитектуре и урбанизма. Друго поглавље садржи појмовник теоријских термина овог истраживања, на основу којих се тумаче проучаване појаве. У појмовнику су детаљније обрађени појмови пејзажа, културног пејзажа, архетипова пејзажа, дихотомија у пејзажу, граница пејзажа и његовог сагледавања, са закључком у форми дефиниције *урбаног пејзажа* која је усвојена у истраживању.

У другом делу рада: *Приказ и интерпретација резултата истраживања трансформације урбаног пејзажа Београда*, у шест глава (Глава 3 – Глава 9), разматрају се различити аспекти просторних трансформација Београда у деветнаестом веку, са фокусом на основне фазе и одлике трансформације урбаног пејзажа.

У трећој глави, **Историјски оквир истраживања**, у поглављу Геокултуролошки оквир истраживања, дате су карактеристике Београда као граничног града у ширем контексту Балканског полуострва и Отоманског царства. У другом поглављу, Контекст трансформације урбаног пејзажа, Београд је сагледан са становишта трансформације урбанистичке културе, у периоду који хронолошки непосредно претходи проучаваном раздобљу. Поред тога, у овом делу размотрено је питање кључне тачке почетка трансформације урбаног пејзажа Београда као модерног европског града, на основу упоредног тумачења социо-историјских процеса.

У четвртој глави, **Границе града**, испитују се одређења граница урбаног пејзажа Београда, односно *границе империја, речне границе, границе града* у различитим аспектима појма граница у историјском и организационом одређењу, који представљају оквире трансформације урбаног пејзажа у деветнаестом веку. Два поглавља: Град, границе и пејзаж, и Границе у граду, посвећени су, сукцесивно, међународној граници на којој се Београд налазио у току читавог посматраног периода, на рекама Сави и Дунаву, и границама према унутрашњости земље, према околини и залеђу, такође и границама у самом граду.

Пета глава, **Београд у природи**, бави се испитивањем односа града и природе кроз анализу услова, начина и улоге актера у процесима трансформације природног у културни пејзаж. Структуриран у два поглавља, Околина Београда: познавање и Околина Београда: трансформација, аналитички поступак за полазиште поставља

теоријске увиде додирних дисциплина филозофије и теорије друштва. Кроз тако постављена истраживачка питања, испитују се односи града и територије, наиме корелације друштвених промена и промена у пределу. Утврђује се фактографија бележења, мапирања и стварања дискурса о пределу, а трансформације околине Београда сагледавају се у поређењу са европским искуствима истраживаног периода.

Шеста глава, **Природа у Београду**, испитује, у првом поглављу – Зелена инфраструктура Београда – ју настајање нових облика трансформација града, у проучаваном периоду. У поглављу Вода у граду, проблем промена урбаног пејзажа испитује се са веома важног аспекта истраживања начина снабдевања водом.

У седмој глави, **Изграђена средина**, у два поглавља обрађују се питања трансформације изграђене средине, наиме Урбана регулација Београда у деветнаестом веку и Модерни инфраструктурни системи. У средишту анализа у овој глави је Регулациони план Емилијана Јосимовића (1867), постављен у европски контекст промена архитектонске струке у истраживаном периоду, односно промена односа према земљишту; премеравања и стварања катастра као основне базе података о урбаном земљишту, као и увођења модерне регулативе и градске регулације. Посебно су обрађена питања планских предлога и односа према имовинским односима, који су образложени као кључни фактор имплементације. У поглављу које следи, анализирају се процеси увођења модерних инфраструктурних система у урбани пејзаж Београда, у којима се проучавају појединачни системи и њихова улога у успостављању опште инфраструктурне мреже модерног европског града.

У последњој, осмој глави, **Београд као европски град**, детаљније су анализирали, у два поглавља – Стваралачке и деловање струке и Успостављање хигијенско-санитарних стандарда у Београду – модернизацијски процеси крајем деветнаестог и на почетку двадесетог века у образовању, јавном деловању, друштвеном положају архитеката и инжењера у Београду, као и позиционирање Београда као европског града у контексту тада актуелних комуналних активности на сузбијању стамбене беде и санитарног опремања градског простора.

Закључне напомене, као девета глава дисертације сумирају претходне анализе у односу на теоријска полазишта истраживања. Пре свега, у поглављу Београд између отоманског, европског средњовековног и модерног капиталистичког града, се кроз тумачења значења Београдске тврђаве, закључује о карактеру трансформације урбаног пејзажа Београда. У закључцима се указује на различитост одвијања трансформација урбаног пејзажа Београда у односу на континуитет и постепеност трансформација европских градова и промена индустријског града у деветнаестом веку. У овом делу рада сажето су изнети закључци спроведеног истраживања и постављена питања за будућа истраживања.

Дисертацију допуњују саставни делови узорно коришћеног научног апарата, који значајно доприносе референтном оквиру рада и постављају нове основе за будућа истраживања теме: **Напомене, Библиографија (извори и литература), Илустрације, Appendix 1 – Карте и планови, Appendix 2 – Схеме тр пејзажа Београда, и Appendix 3 –Временска линија: трансформација урбаног пејзажа Београда** (синтезни аналитички дијаграм / компаративни преглед европских и светских историјских догађаја и формирања и трансформације урбаног пејзажа Београда у деветнаестом веку).

3. ОЦЕНА ДИСЕРТАЦИЈЕ

3.1. Савременост и оригиналност

Савременост дисертације огледа се пре свега у методолошком приступу у којем се историјско-интерпретативно истраживање урбанистичких трансформација Београда у деветнаестом веку рефлектује кроз савремене теорије о простору и пејзажу као сложени социо-културни и физичко-урбани процес вишеструких промена. У ужу научну област историје и теорије архитектуре тиме се уводе кључне аналитичке релације рецентне теорије урбаног пејзажа, критички аспект о девастацији пејзажа у процесима урбанизације, и редефинисање истраживања просторних односа између градова и природе.

Проширење методолошког оквира укључује методе и технике историографије и савремених урбаних студија. Дисертација јасно указује на релевантност културолошког приступа који је у њој примењен, с обзиром да урбане трансформације проучава комплексно, утврђујући истовремено специфичности и компаративне увиде и релације теорије урбаног пејзажа и студије Београда у истраживаном периоду.

Коначно, савременост и оригиналност овог научног рада је у томе што представља прву синтетичку студију која се темељније бави проучавањем урбане историје Београда у деветнаестом веку с аспекта истраживања трансформације трансдисциплинарног појма урбаног пејзажа.

3.2. Осврт на референтну и коришћену литературу

Заснована на изузетно широком и сложеном референтном оквиру, дисертација се позива на укупно 369 библиографских јединица, од којих 6 документационих извора (5 необјављених), 112 примарних извора, 182 секундарних извора и 75 опште литературе.

Документациону основу истраживања поред архивске грађе – историјски планови, гравуре и фотографије – чине периодика, хемеротечка грађа, објављена грађа и мемоари, и монографска издања. Издвајамо примарне картографске изворе, гравуре и историјску фото документацију, коришћене у дисертацији, које је кандидаткиња прикупила у: *Österreichischen Staatsarchivs: Kriegsarchiv* [Аустијски државни архиви: Ратни архив] и приватним збиркама из истог архива, Историјском архиву Београда, Музеју града Београда, Заводу за заштиту споменика културе града Београда и Војногеографском институту у Београду, Војном музеју у Београду, Музеју ваздухопловства у Београду, приватним колекцијама и Архиву Србије.

Дисертација по први пут пред научну јавност износи и анализира два регулациона плана Дунавског краја Београда с почетка двадесетог века, који се сматрају значајним за објашњење стања планирања почетком двадесетог века и постављање проблематике у корелацију с тадашњим европским модернизацијским токовима у овој области и са савременим поставкама еколошког пројектовања. Вредне увиде изворног истраживања налазимо и у до сада тек делимично објављеним налазима из Породичног фонда Главинић, који су представљени кроз компаративну анализу са релевантним секундарним изворима. Такође, оригинална истраживања дела фондова Општине града Београда у Историјском архиву Београда доприносе разјашњењу обрађених питања о комуналној проблематици.

Део тумачења различитих нивоа урбаног пејзажа Београда ослања се на изворе у области архитектуре и урбанизма, и у области друштвене теорије, публицистике, есејистике, из истраживаног периода, аутора Емилијана Јосимовића, Милана Јовановића Морског, Светозара Марковића, Михаила Валтровића, те свеобухватних друштвених и географских студија Србије и Београда, Алимпија В. Богића, Владимира Карића, Милана Ђ. Милићевића, Сигмунда Августа Волфганга фон Хердера, као и

путописа о Београду и Србији у деветнаестом веку, Ота Дубислава фон Пирха, Вилхелма Рихтера, Алфонса де Ламартина, Адолфа-Жерома Бланкија, Џулије Пардоу, и других.

У области историје архитектуре, урбанизма и инжењерства и литературе посвећеној физичко-просторним одликама подручја Београда и Србије, најзначајније референце постављају оквир претходних истраживања трансформације урбаног ткива Београда, постојеће изграђене структуре и инфраструктурних система у граду; шири контекст тумачења архитектуре и урбанизма у Србији; урбанистичких токова, идеја и идеологија:

Ђурић-Zamolo, Divna, *Beograd kao orijentalna varoš pod Turcima: 1521-1867* (Београд: Музеј града Београда), 1977;

Максимовић, Бранко, *Урбанизам у Србији: оснивање и реконструкција вароши у 19. веку* (Београд: Грађевинска књига, 1962 [1938])

Несторовић, Богдан, *Архитектура Србије у XIX веку* (Београд: Art Press, 2006);

Максимовић, Бранко, *Идеје и стварност урбанизма Београда: 1830-1941* (Београд: Завод за заштиту споменика културе, 1983).

Полазишта за постављање истраживачких питања и савремени критички методолошки приступ, у:

Blagojević, Lj. La regolazione urbana di Belgrado nel 1867: traccia contro cancellazione, in M. Dogo e A. Pitassio, a cura di, *Città dei Balcani, città d'Europa. Studi sullo sviluppo urbano delle capitali post-Ottomane, 1830-1923* (Lecce: Argo Editrice, 2009): 161-179. /

Blagojević, Ljiljana, "Urban regularisation of Belgrade, 1867: Trace vs. Erasure", *Serbian Architectural Journal*, Vol. I, No. 1 (2009): 27-44;

и

Blau, Eve, и Ivan Rupnik, *Project Zagreb: Transition as Condition, Strategy, Practice* (Barcelona / New York: Actar), 2007

У области опште историје, културне и друштвене историје Београда и Србије дисертација се у кључним тачкама позива на:

- свеобухватну историјску студију Србије и тумачења друштвених процеса у деветнаестом веку,

Зундхаусен, Холм, *Историја Србије — од 19. до 21. века*, превод с немачког: Томислав Бекић (Београд: Clio, 2009);

- историјске студије, спроведене на основу аустријских архивских извора из којих је изведена поставка и дефиниција иницијалне фазе урбане трансформације Београда (1791-1815),

Пантелић, Д-р Душан, *Београдски пашалук после Свиштовског мира 1791-1794* (Београд: Српска краљевска академија, 1927)

и

Пантелић, Д-р Душан, *Београдски пашалук пред Први српски устанак: 1794-1804* (Београд: Научна књига), 1949;

- социолошко–историјску студију друштва у Србији кроз коју дисертација успоставља релације с усвојеним теоријским поставкама архетипа пејзажа, Гузина, Др Ружица, *Кнежина и постанак српске буржоаске државе* (Београд: Култура, 1955);

и

- социо-економску студију на основу које се поставља релација између ширег хоризонта капиталистичких производних односа у Србији и трансформације урбаног пејзажа Београда Вучо, Никола, *Привредна историја Србије до првог светског рата* (Београд: Научна књига, 1955).

У области историје и теорије урбанизма, архитектуре, пејзажне архитектуре и географије, најзначајнији извори у формирању појмовника и компаративној поставци система хипотеза су:

- код одређења основних појмова теоријских оквира и тезе о трансформацији културног, односно урбаног пејзажа, сменом две или развојем једне културе на одређеном подручју Sauer, Carl O., “The Morphology of Landscape”, *University of California Publications in Geography* 2, 2 (October 12, 1925): 19-53;
- у методолошком смислу, у нарочитом приступу проучавању изграђене средине одређене заједнице и њиховог постављања у шири оквир теоријских проучавања пејзажа Jackson, John Brinckerhoff, *Discovering the Vernacular Landscape* (New Haven: Yale Univeristy Press, 1986);
- за теоријска полазишта дисертације Stilgoe, John R., “Landschaft and Linearity: Two Archetypes of Landscape”, *Environmental Review*, Vol. 4, No. 1, (1980): 2-17;
- и Boyer, M. Christine, *The City of Collective Memory: The Historical Imagery and Architectural Entertainments* (Cambridge, MA: The MIT Press, 1994)
- у постављању почетних ставова о трансформацији пејзажа током деветнаестог века Berque, Augustin, *Thinking Thorough Landscape*, trans. Anne-Marie Feenberg-Dibon (Охон: Routledge, 2013). Наслов оригинала: Augustin Berque, *La pensée paysagère* (Paris: Archibooks, Bookstorming, 2008);
- за упоредну анализу кључних урбаних трансформација крајем деветнаестог и почетком двадесетог века у градовима Централне Европе Blau, Eve, и Monika Platzer, *Shaping the Great City: Modern Architecture in Central Europe, 1890-1937* (Munich / London / New York: Prestel, 1999);

У делу опште литературе која значајно проширује ерудицијски оквир и интелектуално утемељење ове дисертације, значајна полазишта хипотетичких ставова следе из увида у:

Fuko, Mišel, *Bezbednost, teritorija, stanovništvo: predavanja na Kolež de Fransu, 1977-1978*, prev. Aleksandar Stojanović, Andrea Jovanović, Lidija Levkov (Novi Sad: Mediterran Publishing, 2014);

Harvey, David, *The Urbanization of Capital: Studies in the History and Theory of Capitalist Urbanization* (Baltimore, Md: Johns Hopkins University Press, 1985);

и

Lefebvre, Henri, *The Production of Space* (Malden, USA / Oxford, UK / Victoria, AU: Blackwell Publishing, 2008 [1991]).

3.3. Опис и адекватност примењених научних метода

Општи теоријско-методолошки приступ одговара комплексној природи теме, односно трансдисциплинарном проблему истраживања и уважавању целовитости природног и друштвеног проблема трансформација, односно критичком испитивању и тумачењу процеса и појава у социо-еколошком окружењу у контексту друштвене и културне историје Београда, Србије и ширег европског простора.

У почетној фази, коришћен је метод посматрања и историографске технике прикупљања, класификације и систематизације документационе основе. Успостављени су параметри и критеријуми критичког методолошког апарата у сврху објективног и ефикасног одабира и систематизације релевантне документације; у одвајању и систематизацији доступних извора, заступљени су метод анализе садржаја и компаративна анализа садржаја прилагођена врстама грађе. Паралелно су успостављане релације главног проблема истраживања трансформација Београда са савременим теоријским поставкама урбаног пејзажа и приступима пејзажној и урбаној екологији.

У средишњој фази релевантни подаци су испитивани у односу на усвојене теоријске постулате, при чему је коришћен метод научне анализе, који подразумева упоредну анализу теоријских текстова и историјску анализу. Оба метода примењена су на примарне и на секундарне изворе релевантне за предмет и проблем истраживања у сврху формирања провереног компаративног методског апарата – поређење теоријских поставки урбаног пејзажа; упоређивање различитих нивоа и видова архитектонске и урбанистичке делатности; поређење различитих токова трансформације Београда и европских градова – кроз који су испитиване трансформације урбаног пејзажа с различитих аспеката. У истраживању различитих видова и нивоа чинилаца трансформације урбаног пејзажа Београда коришћен је метод студије случаја, с различитих аспеката, као што су: формирање и трансформација зелених простора у граду; настанак, тумачење и имплементација различитих урбанистичких планова Београда; начин и вид постизања различитих комуналних и санитарних стандарда модерног европског града. У овим студијама случаја, компаративним анализама с токовима урбанистичких промена европских градова у истом периоду испитиван је карактер процеса у Београду.

У завршној фази, извршена је синтеза и интерпретација резултата истраживања, који су подвргнути критичкој анализи и провери кроз упоређивање с полазним хипотезама и основним постулатима изабраног теоријског оквира. Закључци су додатно представљени у прегледним и ефектним схематима, који непосредно и јасно показују резултате истраживања.

3.4. Применљивост остварених резултата

Остварени резултати ће бити неопходни основ за примену у савременој архитектонској и урбанистичкој пракси у свим будућим студијама, пројектима и плановима који се баве стратегијама и конкретним питањима значајнијих урбаних трансформација Београда. Прво, теоријски део рада даје проверени и савремени појмовник теорије урбаног пејзажа и енвајронмента, који је непосредно примењив у области архитектуре

и урбанизма. Друго, очигледна примена теоријских резултата и појмовника је у припремама научно-истраживачких пројеката и високошколској настави архитектуре и урбанизма. Треће, остварени резултати истраживања представљени као методолошки оквир за проучавање урбаног пејзажа Београда кроз историју, могу служити у примени као основ за проучавање и разумевање савремених процеса и пројекција будућих трансформација. Коначно, непосредна примена очекује се у развоју курикулума основног вида практичне наставе у области архитектуре и урбанизма – студио пројекта на више нивоа, од стручног усавршавања и тематских стручних семинара и обука шире професионалне заједнице до високошколске наставе.

У закључку, с обзиром на остварене увиде и закључке, очекује се да истраживање буде полазна основа за сва даља истраживања теме у оквиру дисциплине архитектуре и урбанизма, али и у додирним дисциплинама урбане теорије и историје, урбане социологије, просторног планирања, пејзажне архитектуре и др.

3.5. Оцена достигнутих способности кандидаткиње за самостални научни рад

Кандидаткиња у докторској дисертацији наставља вишегодишњи успешни научни рад, започет на последипломским студијама и магистарским радом одбрањеним на Универзитету у Београду – Архитектонском факултету, који је научној јавности представљен кроз јавна предавања и саопштења на стручним и научним скуповима и објављеним научним публикацијама националног и међународног значаја. Претходна истраживања су у дисертацији тематски и теоријски продубљена и заснована на значајно проширеној ерудицијској основи .

Посебни квалитет рада кандидаткиње у дисертацији огледа се у истраживачкој ширини и зрелости који омогућују успостављање до сада у нашој науци неуочених релација, комбиноване примене методологије различитих дисциплина и синтетичко сагледавање проблема и теме. Обухват дисертације, њена ерудицијска ширина и истовремена продубљеност специфичних анализа и налаза, те остварени резултати и закључци недвојбено указују на зрелост и способност кандидаткиње за самостални научни рад.

4. ОСТВАРЕНИ НАУЧНИ ДОПРИНОС

4.1. Приказ остварених научних доприноса

Главни научни допринос дисертације огледа се у проширењу проблемског, тематског и референтног оквира истраживања историје и теорије архитектуре Београда. У томе, дисертација значајно доприноси ужој научној области поставком иновативних релација савремене науке о урбаном пејзажу са историографијом у традиционалном смислу и консеквентно томе, иновативним методолошким приступом.

Конкретни и специфични научни доприноси који представљају унапређење научног знања у истраживању урбаног пејзажа Београда у деветнаестом веку тичу се поузданог утврђивања чињеница о физичким променама у простору – граница града, природе и околине, инфраструктурних система и др. – и њихове релације према социо-културним парадигмама и променама, које до ове дисертације нису тако јасно и систематично утврђене у области историје и теорије архитектуре.

За сва будућа истраживања теме, један од кључних научних доприноса је стварање новог теоријског апарата и појмовника, који су резултат савременог приступа и специфичне референтне основе дисертације. Примењени истраживачки приступ, заснован на социо-урбаним теоријама простора, друштвеним и филозофским теоријама

о стварању модерних управљачких држава и теоријским проучавањима у области географије о значењу и трансформацији културног пејзажа, доприноси сазнању о историјским процесима трансформације Београда и њиховог значења у савременим процесима с аспекта области архитектуре и урбанизма.

Библиографски допринос је веома значајан, јер дисертација кроз избор грађе и литературе уводи нови ракурс у ужу научну област и тиме трансдисциплинарност приступа теми и проблему.

Коначно, ваљаност истраживачког поступка и коришћења научног апарата, развијање научног наратива и однеговано писање представљају вредан допринос као пример за будућа истраживања.

4.2. Критичка анализа резултата истраживања

Наведени научни доприноси произлазе из низа остварених научних резултата, од којих су за тему проучавања историје и теорије архитектуре и урбанизма Београда и Србије као најзначајнији издвојени следеће:

- утемељена поставка тока промена граница града;
- утврђивање тока и карактера трансформација града у односу околину, односно генеза промена природног у културни пејзаж;
- утврђивање тока трансформација јавних зелених простора у граду;
- утемељено утврђивање тока промена изграђене средине;
- ефективно повезивање физичких промена у простору са културним праксама с аспекта трансформације односа према природи уопште и промени природе у урбане системе инфраструктуре;
- и
- детаљно утврђивање тока промена, нарочито инфраструктурних потеса и постројења.

У целини, ова дисертација остварује следеће научне резултате:

- значајно проширење информационе основе;
- откривање до сада необјављене или тек делимично објављене историјске грађе и докумената;
- научно утемељена и ситематизована документацијска основа, представљена на обухватан и оригиналан начин, која по први пут у нашој науци исцрпно и иновативно комбинује различите документационе, илустративне, табеларне и статистичке прилоге који утемељују изнесене ставове;
- иновативни метод приказивања резултата истраживања кроз јасне и прегледне синтетичке схеме и дијаграме;
- и
- успостављање целовитог културолошког приступа истраживању кроз комбинацију методских техника, средстава и помно и пажљиво изабраних кључних извора наведених у, по свом обухвату, јединственој библиографији.

4.3. Верификација научних доприноса

Категорија М13

Ćorović, D., The Garden City Concept in the Urban Discourse of Interwar Belgrade - J. Bogdanović, L. Filipovič Robinson, and I. Marjanović, eds., *On the very Edge, Modernism and Modernity in the Arts and Architecture, of Interwar Serbia, 1918-*

1941, pp. 201-221, Leuven: Leuven University Press, 2014. (ISBN: 978 90 5867 993 2)

Категорија М23

Milinković, M., **Ćorović, D.**, Introducing Environmental Aesthetics in Architecture University Curriculum: Two Case Studies -*TTEM – Technics Technologies Education Management*, vol. 9, no. 1, pp. 145-155, 2014. (IF=0.414) (ISSN: 1840-1503)²

Категорија М24

Ćorović, D., Blagojević, Lj., Water, Society and Urbanization in the 19th Century Belgrade: Lessons for Adaptation to the Climate Change -*SPATIUM International Review*, no. 28, pp. 53-59, 2012 (ISSN 1450-569X), DOI: 10.2298/SPAT1228053C

Категорија М34

Ćorović, D., Blagojević, Lj., The Belgrade Waterscape and the Climate Change: Lessons from the 19th century Urban History -M. Zlatić and S. Kostadinov, eds. *International Conference “Land Conservation” – LANDCON 1209: Sustainable Land Management and Climate Change. Conference Abstracts*. Belgrade: University of Belgrade – Faculty of Forestry, p. 102, 2012 (ISBN 978-86-7299-205-2)

Ćorović, D., Blagojević, Lj. The Vanishing Waterscape of the 19th century Belgrade: Lessons for Adaptation to the Climate Change –M. Balamir, M. Ersoy and E. Babalik Sutcliffe, eds. *AESOP 2012 E-Book of Abstracts*. Ankara: ARBER Professional Congress Services, 2012 (ISBN 978-975-429-306-7)

Ćorović, D., Forming, Mutations and Transformations of the Green Spaces in 19th Century Belgrade -*Book of Abstracts, 24th AESOP (Association of European Schools of Planning) Annual Conference – Space is Luxury [7th-10th July]* Helsinki: Aalto University School of Science and Technology, p. 50, 2010.

Ćorović, D., Application of Garden City Concept in Belgrade in the period between two World Wars -*Book of Abstracts, 23rd Congress of the Association of European Schools of Planning (AESOP) [15th-18th July]* University of Liverpool, p. 199, 2009.

Категорија М42

Ћоровић, Д., *Вртни град у Београду*, Београд: Задужбина Андрејевић, 2009. (ISBN: 978-86-7244-798-9)

Категорија М45

Ćorović, D., Blagojević, Lj., Moguće strategije i obrasci uvođenja principa održivosti u univerzitetsko obrazovanje arhitekata -V. Đokić i Z. Lazović, ur. *Uticaj klimatskih promena na planiranje i projektovanje III, Kreiranje strategija i obrazaca*, Beograd: Univerzitet u Beogradu – Arhitektonski fakultet, pp. 18-36, 2013 (ISBN 978-86-7924-118-4)

² Република Србија, Национални савет за високо образовање, „Тумачење (од 15.01.2010) одреднице ‘SCI’ листа која се јавља у Правилнику о стандардима и поступку за акредитацију високошколских установа и студијских програма, ‘Службени гласник РС’ број 106/06 и Препорукама о ближним условима за избор у звање наставника, које је Национални савет донео 4. маја 2007. године и допунио септембра 2008. године”; http://nsvo.etf.rs/SCI_lista_tumacenje.pdf, приступљено 13. јула 2015. године.

Ćorović, D., Blagojević, Lj., *Образовање архитеката као одговор на климатске промене: развој модела курикулума историје и теорије модерне архитектуре –V. Ђокић и Z. Lazović*, ur. *Утицај климатских промена на планирање и пројектовање II, Развивање оптималних модела* Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, pp. 15-35, 2012 (ISBN 978-86-7924-093-4)

Blagojević, Lj., **Ćorović, D.**, *Климатске промене и естетика савремене архитектуре -V. Ђокић и Z. Lazović*, ur. *Утицај климатских промена на планирање и пројектовање*, Београд: Универзитет у Београду – Архитектонски факултет, pp. 19-33, 2011 (ISBN 978-86-7924-065-1)

Blagojević, Lj., **Ćorović, D.**, *Envajronmentalni aspekti као основ иновације курикулума у високошколском образовању архитеката: нови приступи проучавању историје и теорије модерне и савремене архитектуре -Будућност развоја насеља у светлу климатских промена*, Београд: Друштво урбаниста Београда, pp. 175-187, 2011 (ISBN 978-86-907727-7-3)

Категорија М53

Ćorović, D., *The Garden City Concept: from Theory to Implementation — Case Study: Professors' Colony in Belgrade -Serbian Architectural Journal*, vol. 1, no. 1, pp. 65-80, 2009 (ISSN 1821-3952)

Категорија М63

Вуксановић Мацура, З., **Ђоровић, Д.**, *Зелени простори старог језгра Београда: историјски развој и савремена трансформација –Марковић, С., ур., Конференција Стара градска језгра и историјске урбане целине – проблеми и могућности очувања и управљања, Београд, 6.12.2013, дигитални зборник*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, pp. 218-234, 2013 (ISBN 978-86-81157-90-9)

Категорија М64

Вуксановић Мацура, З., **Ђоровић, Д.**, *Зелени простори старог језгра Београда: историјски развој и савремена трансформација –Марковић, С., ур., Конференција Стара градска језгра и историјске урбане целине – проблеми и могућности очувања и управљања, Београд, 6.12.2013, зборник*, Београд: Завод за заштиту споменика културе града Београда, pp. 50-51, 2013 (ISBN 978-86-81157-89-3)

Некатегорисани међународни научни часопис

Ćorović, D., *Three Parks in Nineteenth Century Belgrade -Serbian Studies: Journal of the North American Society for Serbian Studies*, vol. 24, nos. 1-2, pp. 75-89, 2010/published in 2012 (ISSN 0742-3330)

5. ЗАКЉУЧАК И ПРЕДЛОГ

На основу анализе и оцене докторске дисертације кандидаткиње мр Драгане Ђоровић, дипл. инж.арх., Комисија закључује да је дисертација у целини урађена према прописаним критеријумима обима и квалитета научног рада и у складу с одобреном темом и пријавом на коју је Универзитет у Београду дао своју сагласност. Дисертација остварује низ научно аргументованих и утемељених резултата као основ њеног доприноса научној области Архитектура и ужој научној области *Историја, теорија и*

естетика архитектуре и визуелних уметности и обнова градитељског наслеђа, за коју је матичан Архитектонски факултет у Београду.

На основу претходно наведеног образложења и оцене докторске дисертације, Комисија предлаже Наставно-научном већу Архитектонског факултета у Београду да се докторска дисертација под називом **БЕОГРАД КАО ЕВРОПСКИ ГРАД У ДЕВЕТНАЕСТОМ ВЕКУ: ТРАНСФОРМАЦИЈА УРБАНОГ ПЕЈЗАЖА**, кандидаткиње мр Драгане Ђоровић, дипл. инж. арх., прихвати, изложи на увид јавности и упуту на коначно усвајање Већу научних области грађевинско-урбанистичких наука Универзитета у Београду.

У Београду, 16. јула 2015.

ЧЛАНОВИ КОМИСИЈЕ

др Љиљана Благојевић, ванредни професор, ментор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

др Владан Ђокић, редовни професор
Универзитет у Београду – Архитектонски факултет

др Сретен Вујовић, редовни професор у пензији
Универзитет у Београду – Филозофски факултет